

Zeitschrift: Romanica Raetica
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 13 (1998)

Artikel: Historia, lungatg e cultura
Autor: Maissen, Alfons
Kapitel: 27: Diaris 1944-1994
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-858963>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 18.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

27. Diaris 1944–1994

Cun l'entrada de conredactor dil *Diczionari Romontsch Grischun (DRG)* 1944, entscheiva il Diari personal che ha silsuentar mai vuliu calar pli. Sper auters motivs, buca dil tut clars, dattan las lavurs *DRG* il stausch inicial, principal. L'incumbensa, sper la greva scola districtuala a Glion, ensemen cun in rigurus cauredactor *Schorta*, in prof. dr. *J. Jud*, president della Cumissiun filologica, pareva surdimensionada. Prof. *Rud. O. Tönjachen*, in um sco paucs auters, suprastont della *SRR*, gratulescha per l'elecziun, aschunschend ch'el vessi giu pli bugen ina piazza entira per quei grev uffeci.

Da quei temps fuvan las lavurs dell'ediziun: *Consolaziun dell'olma devoziusa*, che compara 1945 en aulta lavur. Dasperas gronds perditems cull'organisaziun e cun realisaziuns de films mistergners e culturals.

Igl ei pia capeivel ch'ins leva zaco survegnir uorden els fatgs, haver fermu en scret ils andaments de lavur. Forsa era per esser satisfatgs enviers las instituziuns, enviers singuls e gruppas. Schegie tuttavia, apparentamein, buc igl um per tals scrivers disciplinai, s'emplunan enteifer 50 onns 70 cudischs, savens da pliras tschien paginas. Entuorn 17'500 gis ein cuort-, mo savens era amplamein perpetnisai. – Las paginas de quei voluminus migliac ein mai vegnidas dumbradas. Vitier vegnan aunc ver 30 carnets cun descripziuns de viadis e vacanzas.

Ins vegn a sedumandar suenter ils cuntegns en quella pupialamenta! Tras igl entir semanifestan las occupaziuns: scola, mistregn, canzuns popularas, els emprems cudischets cunzun indicaziuns sur dellas lavurs *DRG*, *Consolaziun*, films culturals, sesidas, arranschaments folcloristics, rimnadas de materials e cuorsas en vitgs e valladas, rimnond material linguistic e cultural. In grond spazi cumpeglan las lavurs en connex cul Radio Romontsch che prendan lur entschattas 1938 e calan 1981 e finend tut 1985 cun l'ediziun dils 5 volums Radioscola.

La vart familiala, privata ha si'impurtonza, denton marginala. Ponderaziuns, critica litterara, descripziuns, renfatschas a cuminonzas, ad instituziuns, a manevers politics, ein mo de

impurtonza spatitschada. El decuors de 50 onns ed ina veta de 90 semida, podà, la tempra de tenuta. Cuera ei buca Glion e Glion buca Cuera. A Cuera outra scola, novas fatschas, in different viver. E culla famiglia, 1955, entran novs aspects. Ils davos 16 onns ein las lavurs, stentas, disgusts e plaschers vid l'erecziun dil *Museum Regional Surselva* a Glion, bein representai el Diari. Che la canzun populara e sia visiun va sc'in fil tgietschen tras ils *50 onns*, e che quei fil secotschnescha e s'ingrossescha dapresent danovamein, ei in confiart intern.

Co quella, la pli voluminusa lavur, ei de taxar e valetar, ei buca caussa digl autur. El ei, secapescha en moda improvisada, sespruaus de scriver in pulit bien romontsch. Ils emprems cudischs ein beinduras vegni illustrai en leghers detagls de famiglia, da mia consorta *Lelja*, ils davos da mia feglia *Anna Pia*, en moda artistica.

In Diari nescha poda d'in basegns intern, buca d'in *stuer!* Igl ei in act de cumpleina libertad. Negin ch'influenzescha, neginas retenientschas! El ha per il mument negin intent public. Schegie ch'el vegn mai relegius dagl autur auter ch'en detagls, per s'orientar sur de certs fatgs, certas datas, levgeschan formulaziuns e tiradas, che fussen schiglioc buca pusseivlas, igl intern.

Interessant ei, che cun redeger gi per gi sias impressiuns, s'enfirma la memoria reciprocamein per quei che ha de vegnir. Mai eis ei stau basegn de menar ina agenda per numerusas sesisas e sentupadas. Emblidussadads da num hai strusch dau zacu. Ina gada 8 gis memia baul a Neuchâtel en ina sesida de Radio, l'outra ga vegnend da *Glion* a *La Punt*, per serender ell'Engiadina, buend leu sin spetga in caffè, entronnd lu tut a galop en in tren ch'entra, senza mirar danunder ch'el vegneva. Ei va in'uriala. Enstagl della planira della Tumliasca, creschan neuaden da fenestra il stgir Uaul de Flem, parts della Cavorgia *Ruinaulta!* In bien gentar a Glion. E la radunonza a Samedan ha gnanc fatg stem de mi'absenza.

Suondan enzacons exempels, cunzun ord igl εμπrem cudisch de 1944.

Diari 1944: Cuorts exempels

1.1.44 – Scarpitschous en, e tuttina buca daus en venter viaden egl onn niev! – L'emprema minuta digl onn 1944.

3.1.44 – Cugl empren de schaner fetsch jeu part, ensemen cun Schorta, della redacziun dil DRG = *Diczionari romontsch grischun*. Ina incumbensa immensa sper 30 uras scola a Glion.

4.1.44 – Entschiet cun ordinar ils cedels dils artechels *aug tochen avuà* = ugau.

6.1.44 – Staus a Breil pervia de films vischlè Toni Chiefer, Cahans.

9.1.44 – Il davos temps fatg – sper la scola – circa 20 viadis el territori della Consolaziun per far l'introducziun dellas parts musicalas.

15.1.44 – Preparau per far ils films a Tavanasa, Dardin e Breil. – Ils 17. 18 e 19 ius cun *B. Schocher* e filmau a Tavanasa la gerberia, a Dardin il far paun ed il mulin, a Breil il vischlè. Iu stupent. Vein fatg ir ali giavel 300 m film. Mirar co la bu-secca ei gartegiada!

28.1.44 – Survegniu in telefon da dunna Gian Fontana, Flem, che less, cun prof. Gangale ensemen, organisar *scolas pintgas* romontschas a Glion ed en auters loghens della Surselva. – Empau prigus vuler far cheu ina secunda *scola pintga* (Kleinkinderschule. Il plaid *scoletta* ei entaus per pli tard). Las mungias digl Institut buc incantadas. – Luvrau vid in referat per Basilea. Pinau tier ed encuretg o maletgs per dispositivs per il film dil vischlè.

29.1.44 – Preparau per il referat sur dils mistregns a Sogn Gagl per ils 12.2.44. Tarmess a Schocher, Puntraschigna, fotos per far far 150 dias per S. Gagl.

30.1.44 – Copiau igl artechel *augsegner* ed empustau empau litteratura per fabricar igl art. *aug.* – Dau empau troccas el Tödi – epi luvrau e legiu lunsch viaden ella notg lavurs DRG e legiu la lavur d’Ambros Sonder sur de Tschlin.

1.2.44 – Oz staus cun 24 scolars e scolaras en bellezi’aura a Lumbrein, ed en 2 uras cun skis sil *Sez Ner*. Tuts vegni sauna-mein a Sursaissa (Cuort) – ed allas tschun a Glion. Buca la minima malemperneivladad ni scarpetsch! Negin sefatg mal – Damaun, ils 2, buca scola. Fetsch fotografias.

6.2.44 – Dumengia. – Luvrau suenter miezgi senza cal vid il referat. Fatg legendas per ca. 60 diapositivs sur dil chischner ed il far clavau! Interessanta lavur, mo stentusa e stunclusa per egls e dies! Liquidau empau correspondenza, il paun spirtal (enqualga fatal e de secarpentar) de mintga gi. Stuiu schar trpassar bia plans per novas lavurs.

10.2.44 – Pauper toc! Adina de luvrar de carpar. Puspei survegniu ieli de costas da prof. *J. Jud*. Stun mal de buca puder far tut las recensius ch’el damonda. Basta, ei tucca de dar in catsch!

21.2.44 – Survegniu da prof. *J. Jud* la damonda d’intercurrir il plaid *spideuna* = Felsnispel. – Augsegner (Sur Gion Cahannes) tarmess l’emprema correctura de *Emprova de metter sin pantun de e da!* Para empau complicau e memia minusius en certas distincziuns arbitraras. – Per gl’auter puspei viviu 24 uras sco mintg’auter carstgaun normal. – Victoria (sora) marschada a S. Margreta. La mumma persula, fa té per mei e cuschina sc’ina giuvna!

22.2.44 – Oz margis tscheiver! – Igl entir mund fa barlot, mo jeu buc. – Biars plans passai tras la cavazza, sur digl uaul, sur della lavuraziun de glin e coniv. Ins munglass far in film de quella impurtonta lavur, naven dil semnar ora, dal crescher, cerclar, trer ora, tarschinar, empuzzar, filar e teisser. Suletta-mein en quella moda s’ei pusseivel de far capir en scolas ed uni-

versitads, andantamein, la caussa. Era las descripziuns *Bodmer*, *P. Karl Hager* e *Sonder* remplazzan buc il chino! Vegnel a far la proposta a Turitg e Basilea. In film de 500 m che custass 2'500.– frs! Sche tut las universitads han buca ton danvonz, cala tut si. Enstagl semudregian ins cun explicaziuns piarsas.

24.2.44 – Oz ei Sur Gion staus cheu. Vein tschintschau sur dil *de e da* che va en stampa. Era fatg patratgs sur dils novs diczionaris *Vieli* e *Tönjachen*. Igl emprend megna pigns e normativs, l'auter bestia en anarchia. – *Toni Halter* tarmess ina interessanta brev sur de mia lavur (Resvegl) e sur dils differents stils scientifics e populars. El fa quasi reproschas che *Vieli*, *Fry*, *Gadola* ed era jeu scrivien memia ault ton ch'il pievel possi buca suandar. Halter po ver rischun. Vi rispunder in extenso miu pugn de vesta e miu meini.

25.2.44 – Il temps va immens spert. Sch'ins savess tener el cun metter in pal ella roda! Empau staunchels e perquei fatg pauc auter che dau scola e durmiu e suau e preparau enzacontas lecziuns. Damaun, sonda, munglass jeu leger e curreger concepts. Oz giu duas interessantas uras de romontsch. Nudau si debia plaids e variantas dils vitgs. Mo culla *zespadeuna* s'ei pauc de far. Mo 2 scolars ch'enconuschan la plonta. Cun dumandar a casa vegn ei empau de pli. – Fatg empau uorden en mia biblioteca.

26.2.44 – Tarmess oz a Schwitter ils 2 maletgs per clisches en 3 colurs (Pignoc). Sperel de finir il cudisch per s. Clau. (Pignoc, comparius 1956). – Tarmess oz a dr. Schorta ils resultats de suspideuna. – Dameun forsa cun skis sil Pez Mundeun. (Schorta staus incantaus dil material *suspideuna*, el tema che jeu savessi tralasar la scola cun talas lavurs).

27.2.44 – Taclau debia radio. Durmiu enstagl ir sil Pez Mundeun. L'aura buca fina. Gentau oz, dumengia, o tier Blandina (sora) a Sontga Clau. A casa mirau ina partida gadas ils films mistergners e descret exact mintga acziun. Dat ina stria lavur. Clau e Brida (nevs) han era vuliu mirar il chino egl aparat

pign. ch'ins sa metter vid la meisa. – Scret empau brevs e mädas. La corrispondenza mazza.

11.3.44 – Giu conferenza scolastica. Denton garnida si cun tudestg. Jeu sun selubius de far nauschas reproschas agl inspectur, che sa par'ei aunc buc tgei vers principis muntan.

15.3.44 – Puspei militer en casa de scola. Giu il cussegl de scola. Fatg geografia, franzos, tudestg e cant. Probabel stai cuntents. Mo il bia arvan quels signurs buca si bucca. Pil cant hani fatg bravo!

17.3.44 – Staus la sera dil margis cun dr. Schorta ensemen ell'Alpsu. Discurriu dil tut, de problems tactics e linguistics e sur de plans futurs ariguard il DRG. – Oz sto vegnir fotografau il chalet de Lang o s. Clau-sut che Pius fa si. La construcziun de tetg e tetgals interessescha mei. – Luvrau vid ils 3 artechels *aunz* = Fischangel, Jochriemen e Garbenschicht. Stoi aunc rimnar pli material. – Prof. Gangale telefonau oz ch'el vegni damaun (indrezs de 2 scolettas a Glion). Adina puspei disturbis! Per oz buna notg!

18.3.44 – Staus 3 uras e paterlau cun prof. Gangale (tarmess da S. Loringett) sur de problems dil manteniment dil romontsch a Glion ed en auters loghens periclitai. Jeu hai empermess de tschentiar si plans per ina gasetta romontscha culturala, surconfessionala, survienta spirontamein al romontsch. Plinavon co drizzar ina nova scola pintga a Glion. (Quei ei lu reussiu, ensemen cun scolast *Gallus Pfister* ded Uors la Foppa).

23.3.44 – Staus e visitau *Sep Mudest Nay* el spital de S. Clau a Glion. Sco dr. Cathomas gi ed ha schau ir o la tuna, s'el taccaus sin tuttas varts dil lom. Nay gi che dr. C. seigi mai staus schi deprimius, vesend siu lom ella radiografia. Nay ha giu 3 operaziuns dil magun, ha gronda confidanza en siu medi. Jeu hai fatg attents el ch'el stuessi ir tier in specialist. Scoi para, veva il docter gia perforau e comprimiu il lom cun aria

che deigi paralisar ina vart dil lom. – Nay lai corscher mei che la caussa seigi buca schi tragica. Cun 50 onns hagi el giu vi sia biala part della veta. Sch'ins sappi stender viado empau siu viver sche seigi quei endretg. Denton, sch'el pudessi buca luvrar pli, lessi el pli bugen ir vi da tschella vart. Mo la lavur hagi in senn sin questa tiara!

24.3.44 – Survegniu avon enzacons gis novas da Basilea ch'ils films seigien gartegiai oreifer, ed ins gratuleschi. Finalmein ina renconuschientscha davart umens dil mistregn.

26.3.44 – Dumengia. – Avonmiezgi luvrau per la scola. Suentermiezgi giu ell'Alpsu ina radunonza *Cussegl della Romania* (CDR) cun *Vieli, Gadola, Nay, Sur Gion Cahannes, G. A. Manetsch*, pres. della Romania e *E. Durgiai*, organisatur della fiasta de *G. H. Muoth* a Breil etc.

27.3.44 – Aug colonel T. M. Cahannes staus cheu en casa e dau interessantas indicaziuns per *aunz*, Garbenschicht e sur digl enchischnar sin talina – e sur digl iral.

1.4.44 – Dau scola a Glion ed ius allas 12h a Cuera. Staus tier Schorta dil Vocabulari Romontsch Grischun, dallas 13.30–17.00h. Vein fatg plans de lavur per la stad. Tochen il davos de matg ston mes artechels tochen *ugau* (avuà) esser skizzai. Discurriu era co ranschar la collecziun de fotografias e skizzas. – Allas 5h mondel tier Augsegner (Sur Gion Cahannes el Marienheim). El fa gest in artechel sur de *P. Florentini* per la 'Schweizerschule', e per la festività de siu grond amitg dr. *Eduard Wymann* (Staatsarchivar ded Uri ed autur digl impurtont cudisch: Kardinal Karl Borromeo) ha el surpriu ina lavur *Il Cumin d'Ursera*. – Dr. *R. Vieli*, che viseta Sur Gion jamna per jamna, selamenta dils malengrazieivels Romontschs che fetschien reproschas ad el de buca haver luvrau avunda e d'haver retratg daners nungiustificai per sias lavurs. – Vegnius siado da Cuera, dal Biro DRG, cun 11 volums dil *Idioticon Svizzer* ed auters cudischs. – El tren plidau cun Donat Cadruvi, miu anteriur scolar a Glion, 1936–1939. Tschenau la sera vi sur Punt

tier sora Blandina Casura. Udiu dil bombardement a Schaffusa – ed ius a letg!

3.4.44 – Ius allas 6.30h a Cuera per prender part dalla sesida della *Cumissiun filologica* dil DRG, cun ils professers *Jud, Scheuermeier, Vieli, Clavuot*, dr. *Schorta*. Sesi 3 uras avon e 3 suentermiezgi. Prof. J. Jud, sco president, ranscha mola, e carga viaden dapertut ton sco'l po! Tuts han beneventau mei cun gronda cordialitad per l'emprema sesida en lur miez sco conredatur DRG. Per depli mira ils protocols! – Ina incumbensa preschonta fuss de completar cun enzacontas revelaziuns ella Foppa las *Tablas foneticas* de dr. Planta. Plinavon vess jeu de procurar per indexs dellas caussas (fotografias) els museums de Mustér, Cuera, S. Murezi etc. – En ina tala sesida san ins emprender enzatgei! Da miezgi, ella 'Traube' ei era la nova birolista, Tina Conrad, e siu bab, vegni tiel café. Jud era de buna luna. Silsuenter staus empau persuls cun el. – Tut la cumissiun va damaun a spass. Jeu stoi turnar a dar scola! Priu neuasiado empau cudischs per mia biblioteca!

4.4.44 – Quater de quater ei ina stinada cefra! – Oz fatg notas e scret ellas en tuts 26 attestats de mia classa. Lavur de palera! – Viu sin Punt-lenn scolast *Sep Mudest Nay*. El ha oz schau interpretar in specialist ses maletgs renchen dil lom. Era quel vul far ir el en in sanatori. Mo Nay vul saver da quei nuot: «lu lasch'jeu scriver giu. Sche noss'aria a Sedrun fa buc, scriv'jeu giu dil tut». – Senza sanatori han ins buca l'energia de suandar las prescripziuns! Tschei gi ha Nay buiu 4 dúers en ina radunonza e fimau sias stumpas sc'in Terc!

5.4.44 – Oz finiu il cuors scolastic 1943/44. Tut ei iu cun buna luna a casa, cun lur attestats. Enqual malcontent dat ei adina. Sch'in recloma van ins engiu culla nota (bein mai practicau), pertgei en general dat ins bunas notas a tgi ch'ha la bunaveglia. Mirar tgei ch'ei dat ord tut quels sura suttascrets umens e femnas (dallas 3 classas 90 suttascripziuns el Diari). – Per otg gis hai jeu vacanzas, luvrontas, epi survetsch militar tochen ils 22.4.44. Mo sche l'uiara fuss gleiti alla fin! La catastrofa de Schaffusa,

entras bumbardiers americans, vul buca sfugir dalla pressa svizra e mundiala. – Damaun entscheivel jeu a liquidar liungas penderletgas de pendenzas, dad onns enneu s'emplunadas.

6.4.44 – Fatg empau correspondenza; legiu recensius ded ovras che interesseschan mei. Mes frars ein sbrigai empau pils camps de neiv entuorn. Per mei, pauper gianter, dat ei negina peda! – Teiclel biala musica el Radio. Era quei dat profit e car-schenta il senn artistic. – Jeu stuess emprender de luvrar pli razionalmein. Denton tem'jeu la decadenza spirtala, sco ch'ins ha (entras razionalisaziuns ed uorden per amur digl uorden) me-mia cumadeivel sin quest mund.

7.4.44 – Vendergis sogn! Giginau e luvrau! Viu per via mia biala, vegnida en vacanzas, alla quala jeu astgel buca patertgar. Quei ei bein dir e tragic. En daquels fatgs pitesch'ins de pli che quei ch'ins scriva e tschontscha. – Fatg uorden ella biblioteca e sespruau de far sfugir ils bials e nauschs patratgs. Il carstgaun sa daventar in sclav de ses sentiments. – Per damaun vegnel a far in exact plan de lavur per las vacanzas per tener a mistregn la canastra. Pervia della carezia astg'in carstgaun buc ir empaglia, nun ch'el seigi defects – e lu era auters motivs e vezis che savessen menar alla perdiziun.

13/14/15 d'avrel: Survetsch militar a Mustér e Glion. Cuors preliminar dils officials. De quella veta vi jeu relatar nuot. Siglir entuorn de carpar!

16.4.44 – Dumengia. Giu *Ligia Grischa* (cant). Quei ei in grond sacrifici, cantar 3 uras il sulet gi ch'ins savess ira viado ella natira. Luvrau empau per il *DRG*. Il stadi emozional ei giu tocca dem! Il viver d'in'ustria a l'otra della dumengia e dil survetsch militar, buend leu ina busecca e tscheu ina triacca, engreviescha mia cunscienza pil temps schi scarts e prezius, malamein smesaus.

17.4.44 – Miu stan intern enfirmius empau. Il pli pign contact cun in concarstgaun lai parer che jeu hagi buca tractau

el endretg. Il pli ruasseivel e cuntents stessel jeu mo cun glied che jeu enconuschel tras a tras, ni era solitaris dil tuttafatg. Forsa madirs per la claustra!

4.5.44 – Fidel (P. Flurin) staus cheu. Vein plidau sur de lavurs che ses scolars romontschs en claustra savessen far per mei, *concepts*. – Luvrau vid igl artechel *autoritad*. – Survegniu da prof. Käser ina biala brev sur dil cudisch dils mistregns e – quei ch’ei enzatgei tut extraordinari: 20 francs!

5.5.44 – Luvrau vid igl artechel *aurora ed aurur*. – La macchina de lavur va adina vinavon senza cal tochen ch’ell’ei isada ora. Jeu sesprovel ded unscher bein ella. Quei che isa il pli fetg mes tscheps figniclè dils ischels (encalchens plumatschs, *Maschinenlager*) ei il contact direct culla glied. La buna glied scaulda, la schliata rampluna e scaulda ils ‘laghers’ ed excitescha! – Las lavurs vid la *Consolaziun* e vid dil *DRG* ston vegnir acceleradas ch’i dat o fiug.

11.5.44 – Entschiet cun trer ora plaids ord ils texts della Consolaziun per far il vocabulari, circa 25 per pagina, entut ca 7–8’000 plaids. – Questa sera in tarmen sittem per las treuflas entuorn. Gronds manevers militars dall’Alpsu tocca Sargans.

13.5.44 – Sai pauc tgei gir! Brava canera militara, gi e notg! – e tugi hardumbel. Tscheu, sisum casa en mia stanza, fai pauc! Luis vegnius, fatg bravuras els manevers militars.

15.5.44 – Da prof. *Liebeskind* l’invitaziun de far ina lavur sur de *G. H. Muoth* per il *Pro Grischun*. Per tonta honor mo pauca amur! Entruidel il tema ad Augsegner (Sur Gion Cahannes) che prepara gest ussa 2 referats en caussa. – Augsegner staus cheu a Glion tier nus. Ius a spass cun el. Plidau de siu Tschespet. *Ils Retoromans* e *La Flur de Ramosch*, seigien spir visiuns! Las midadas ch’el fetschi seigien bunas ed approbadas da *Camathias*. El ha fatg oz in contract cun las *Maggias* tenor il qual la firma (cudischeria e stampa) surpren la stampaziun e la vendita dil Tschespet. – Luvrau tugi vid il vocabulari della

Consolaziun. Interessant, mo stentus – Oz il general staus cheu! El savess era esser in fumegl, schi de pauca comparsa, quasi grimassa!

16.5.44 – Luvrau tugi vid la *Consolaziun*. Las introducziuns paran d'entscheiver a survegnir fuorma ella testa! Controllau minuziusamein las artgas ed anflau de tuttas inconsequenzas. Certas strofas ein strusch entelgeivlas. Co metter las commas? Legiu quels gis igl entir text (139 canzuns) e fatg mes patratgs. Uss tucc'ei de schar scriver ora quels 10'000 plaids pil register e vocabulari. Organisaziun, tut organisaziun!

18.5.44 – Anceinza. – Finiu de curreger la *Consolaziun*. Taclau musica ed in bien referat da *Sep Mudest Nay* sur de *G. H. Muoth*. La sera giu grond gudiment cun «Battements du Monde, Herzschlag der Welt», da *Arthur Honegger*. Quei ha mur e savur!

Zercladur 44 – Igl ei clar che jeu stuess plaunsiu fugir la scola per sededicar mo alla scienza! Co far? Per mei dat ei mo la via della filologia e dellas tradiziuns popularas. La filologia, vul dir, las lavurs al *DRG* ein memia exclusivas ed abstractas. Ins sto schar dar sperasgiu memia bia material. Denton stupent exercezi de concisadad ed exacta lavur. Personalmein dat la folcloristica de pli fiug e satisfacziun. Denton, insumma duas scienzias completontas pleinas de veta scaldada, viva e spirtala. – Co reunir mes intents? Spitgar tochen che l'aua vegn per bucc'en? – tochen ch'ils utschals barsai sgulan da bucc'en?

1.7.44 – Staus ier tut suentermiezgi a Cuera. Viu *Vieli*, *Schorta* ed *Augsegner*. Cun *Schorta* tractau damondas dil *DRG*. Surdau al biro *DRG* ca. 10'000 cedels ord la *Consolaziun*. *Vieli* empau permalaus da tut il mund, – fetg permaluss e sensibels sco adina, schiglioc in flot schani. Il dictionari para de mazzar el. Selamenta de mal il tgau continuau e de dolurs ellas combas. L'aua che dat de far ad el – munglass schar operar. – *Augsegner*, el 'Marienheim', lavura giuvenilmein vid siu artechel sur *P. Teodosi Florentini*.

2.7.44 – Dumengia. – Lavurel e teiclel «Claus de Flüe» da Honegger. Suenter gentar fatg ina spassegiada el *Bostg* (num rom. per Paradisgärtle), epi suenter il Glogn viaden, sco quasi mintga gi. Ius a marena tier Blandina vi sur Punt. Suenter fatg pauc de valer. Il temps va tut ali giavel e nus cun el, tochen la fin (cul giavel, ni cul temps?) – La veta independenta fuss biala, sch'ins seschass buca cargar si da tuttas miardas. Vegn jeu zacu a saver formar la veta sco quei che jeu la concepeschel?

3.7.44 – Empruau de far in necrolog de miu amitg de lavur, directur *Werner Wehrli*, che ha stuiu murir avon enzacons gis. Cun quei um perdein nus ina gronda forza de lavur per nossas ediziuns de canzuns.

4.7.44 – Dumengia. – A mesa las 9h gia a Basilea. 3 uras discussiuns cun prof. *K. Meuli* sur della nova situaziun della Consolaziun. Era prof. *Nef* (musicolog) presents. Hai preparau mias ideas ariguard las introducziuns, suenter che *W. Wehrli* ei morts. Luvrau e planisau en oreifra cordialitad.

5.7.44 – Pli gronda distanza che jeu survegnel dalla mort de miu amitg *Werner Wehrli*, ton pli tresta para a mi la perdita de quei um singular. Cun ina constanza extraordinaria era quei um de 50 onns (che pareva de 70), adina sigl emprem clom, u a Cuera ni a Glion, pervia de nossa lavur (ed. scientifica della Consolaziun). – *Wehrli* era in um consiliant, mo buca emperneivels per tuts. El saveva esser in ver Mefistofeles. Cun mei eis el adina staus cordials e beinvulents. El veva gronda pussonza de concentraziun, scriveva sias ovras, composiziuns, el tren, en camonas alpinas. Savens occupaus stuornamein cun 5 e 7 composiziuns el medem temps.

13.8.44 – Dumengia! – Ius cul tren tochen Rabiun epi cun velo a Surrein. Dumandau o leu cantaduras, epi a Trun, a Zignau, a Darvella e Rueun. Fotografau. Stau interessant, mo caul e bien sil velo!

15.8.44 – Oz Nossadunna d’uost. Fuss bugen staus ius a Breil. Mo tuts autos occupai gia 8 gis avon (temps scarts d’uiara). Dau empau tennis, fatg miardettas e corrispondenza. Ussa dracc’ei sco de derscher cun sadialas, camegia en strolunas ed il vent che fa turnighels ch’ins tut tema; barcuns che sbattan da nausch, sco per dar entuorn las ureglias; ziaghels sgolan e sebinglan sin via stagna, che van a manez e marsialas!

17.8.44 – Survegniu da Basilea (prof. K. Meuli) las artgas dellas biografias de cantadurs e cantaduras. Ellas seigien fetg bunas e per part commuentontas!

30.8.44 – Priu il velo egl auto de posta ed ius tochen Vrin. Plidau cun president *Solèr*; ius a Cons e fotografau la casa de scola. Tschintschau cun *Rest Martin Caviezel*, vegl organist, etc. etc. Odado Vrin fotografau ina partida spuantepls tipics per Vrin. Priu in buob sil velo che mava a Lumbrein. Epi ius a Surin! A Pruastg fotografau la casa de scola. A Surin retscharts da *Gion Rest Gartmann*. Buiu vin e magliau 3 ovs en pieun tier el. Suenter plidau culla famiglia Nuth. Vegnius empau ella dracca. En in’ura staus a Lumbrein cun miu velo, plidau culla cantadura Turtè Capaul-Casanova, epi ius a Vignogn e tschintschaun cun ina cantadura. A Vella visitau ella biala casa-len sil Plaz, la gronda cantadura *Clara Casanova*. Allas 8h staus a casa. Stau in bien gi de lavur! – Survegniu in telegram da Basilea. Dau risposta!

31.8.44 – Staus a Pasqual cun tren e velo en tutta dracca. Visitau Luregn Anton Capaul, J. ed M. Simoness etc. Ius lura a Tumegl tier Luci Caviezel, a Razén tier Flepp, Caliezi, a Panaduz tier Alexa Caluori, a Domat tier Tresa Jörg. Tut cantadurs e cantaduras! – A Cuera viu Augsegner (prof. Gion Cahannes) e Ramun Vieli. Stau in gi de vaglia!

4.9.44 – Survegniu ina cordiala brev da mia cara! – Oz staus si ella greppa dil Calanda e fotografau irals de blocca etc. Tschiens fugitivs talians che lavuran leu vid il pinar lenna digl uaul barschous entras sittoms militars.

5.9.44 – Mumma dau marena a *Rest Caduff* de Cumbel, meister de pli baul tier nies bab!

23.10.44 – Survegniu ina interessanta brev da *Sur Flurin Camathias* sur de siu luvrar vid l'emprema ediziun della *Merlotscha* (1905) e della Cecilia. – Sai buca da nua prender il temps per far tut miu duer surpriu!

24.10.44 – Cun gronda anguoscha survegniu novas da Cuera che igl *Augsegner* (prof. Gion Cahannes) hagi survegniu ina daguota questa sera allas 5h. Allas 7h *R. Vieli* sin viseta. Sur Gion fuva staus malsauns en letg tutt'jamna. Mo oz, dumengia tuttina fatg messa! Speranza vegn ei meglier! El ha aunc ton de far e de gir sin quest mund! – a mi ed ad auters. Plein fiug giuvenil parev'el aunc ded esser tschella mesjamna cura che jeu hai visitau el. Lein mirar!

25.10.44 – Staus oz cun l'emprema classa districtuala a Flond. Declarau leu als scolars ils *chischners*. Fotografau il tuorn, il botsch, la baila, l'asta ed ina partida chischners. Suenter fotografau ils scolars, 3 giuvs, cunzun ils aunzs, crutschs ed onzas.

30.10.44 – Oz mumma e Blandina visitau gl'Augsegner el Spital della Crusch a Cuera. Va pulit, mo mintgaton par'el ded ir en fanzegna. Siu pli grond giavisch seigi de puspei vegnir sauns. El ei fetg optimists.

31.10.44 – Telefonau a *Vieli* per saver coi mondi cugl Augsegner. Vieli ei skeptics! El fetschi damondas sco quei ch'el fagevi schiglioc mai pli baul! *R. Vieli* scriva silsuentar che quei ch'el hagi temiu dagitg, seigi ussa cheu: la malsogna! Aschia piardi el il sulet che havessi saviu gidar el vinavon ord las difficultads linguisticas. (Prof. dr. G. Cahannes ei lu tuttina se-restabilius).

25.12.44 – Nadal! – Taclau biala musica – e fatg plans co rumper plaun a plaun la resistenza dils gronds de Glion encun-

ter il romontsch! Tgei che la suprastanza, il president, la canzlia, ils cussegliers de scola savessen tut far! – Aschi lunsch essan nus uss, che ils scolasts sebrischan buc la secunda ga la detta cun mussar en triaccas amurusas tudestgas per la tribuna. Ils scolars fan horribel sche jeu fetsch buc romontsch ellas uras ch’ei tucca. Quei vegn magari fatg per far clar ch’era geniturs sevilien dell’instrucziun romontscha. Quei effectuescha. E las uras de romontsch vegnan dublamein introducidas ed apprezzadas. – Glion munglass daventar in center de cultura romontscha, ed insumma, da cheu munglass il moviment ira viado els vitgs. Sch’il centrum va ali giavel, lu va tut, plaun a plaun era il contuorn. A Glion stuess vegnir creau ina gronda biblioteca romontscha ed universal per diever era dil contuorn. Per la scola districtuala stuess vegnir erigiu in casament special en spel Bostg (Paradisgärtle) ni a Bual-sura, era cun localitads de biblioteca, de cant, de gimnastica e teater, mo reservau alla scola. Quellas dil marcau stuessen esser per sesezzas. 4 scolasts ei il minimum per la scola districtuala. Mo cheu a Glion ein ils interess differents che tilan sin tuttas varts: protestants, catholics, Romontschs, Tudestgs, scolas confessionalas, pariteticas, scolas dil marcau, dil district, la scola digl Institut de spért tudestg, nordic, scolettas romontschas e tudestgas, hermers, fabricants, stizunists, luvvers, mistergners, academics, pupratschs, miedis, hoteliers, perdertaglia, tuppadira, burgheis, vischins dil marcau e contuorn, genira jastra. Ina vanaun plena de rambottels, raunas e pèschs e rustgs e quaterpiertgas e vermaneglia de tutta specia. Tut ha veta ed il dretg de viver. Co dueigi daventar *unidad*?

Uonn s’ei il 10avel onn dapi la fundaziun della scola districtuala. Ins stuess reunir tuts e far ina fiasta romontscha e fundar ina uniun d’amitgs della scola districtuala. – [Cons de quels giavischs sura indicai ein serealisai enteifer ils 50 onns?]

Quels paucs exempels spars ord igl εμπrem cudischet de scartira pintga san mo dar ina fleivla idea digl entir. Cul temps ein novs impuls vegni ad agur. Sper ils fatgs reals d’occupa-

ziuns, entran adina pli e pli ponderaziuns, descripziuns e reminiscenzas, pigns tractats scientifics sur dil mistregn e siu plaid, sur della canzun populara, siu senn e sia melodia. Critica culturala e romontscha gioga ina rolla commensurada. Ei fuss falliu de caracterisar il cuntegn de quels 70 cudischs per *perdetga* de siu temps. Igl ei ton sc'in fav en in lag en confrunt cun ils milliuns che scrivan. Tut tschei fuss arroganza.

In *Diari* de quella maniera, cun notandas diurnas, sa mo cuntentar ed esser capius cun ina lectura consecutiva. E tgi po mai less zacu sesuttametter ad ina tala suffrientscha? De bassegns fussen commentars! In grond agid seressultass dall'applicaziun della numerusa corrispondenza, nunseparabla dals Diaris.

Ei secapescha ch'in tal scriver, savens realisaus per sefugir dalla publicitad, ei buca accessibels senza controlla. Sper informaziuns savessen ils Diaris esser d'entgina impurtonza linguistica.